

проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт», 3 К (123) 20, 266-269.

3. Остапенко, О. І., Зубалій, М. Д., & Тимчик, М. В. (2019). Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти : *методичний посібник*. Кропивницький: Імекс-ЛТД.

4. Тимчик, М. В. (2013). Фізичне виховання старших підлітків у процесі спортивних ігор у загальноосвітніх навчальних закладах. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал. Матеріали звітної науково-практичної конференції*, 437-440.

С.В. Толочко
м. Київ

ПЕДАГОГІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ІЗ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Стаття розкриває питання аксіологічних засад формування екологічної компетентності школярів. Актуалізовано проблему ціннісного підґрунтя у формуванні екологічної компетентності, розробки змісту й методів екологічної освіти, спрямованих на вирішення цієї освітньої проблеми. Акцентовано на значущості результатів експериментально-практичного етапу дослідження для розроблення змісту, форм і методів формування екологічної компетентності школярів, упровадження та експериментальної перевірки оновленого змісту і методів формування екологічної компетентності школярів.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічні цінності, екологічна компетентність, освіта сталого розвитку.

Наукове дослідження «Аксіологічні засади формування екологічної компетентності школярів» актуалізує проблему ціннісного підґрунтя у формуванні екологічної компетентності, розробки змісту й методів екологічної освіти, спрямованих на вирішення цієї освітньої проблеми. Компетентнісний підхід в Україні визнано провідною стратегією входження у світовий освітній простір. Специфіка сучасного суспільного й екологічного моменту актуалізує питання формування екологічної компетентності громадян, що має забезпечити стабільний і невиснажливий розвиток суспільства в умовах світу, що змінюється. Проблеми формування цінностей і екологічної компетентності неодноразово піднімалися педагогічною наукою і практикою (Науковий та педагогічний, 2019; Пустовіт, Колонькова, & Пруцакова, 2014). Однак ця проблематика демонструє нестачу актуальної мотивації збереження природи і мінімізації впливів на неї, бо, виходячи зі специфіки взаємодії з природою, у людей формується радше відчуття і впевненість у безкарності, ніж усвідомлення незворотності екосистемної відповіді.

Експериментально-практичний етап дослідження включає в себе констатацію емпіричних даних, розробку змісту, форм і методів формування екологічної компетентності школярів, упровадження та експериментальну перевірку оновленого змісту і методів формування екологічної компетентності школярів. Опитування здійснено з метою аналізу стану сформованості екологічної компетентності школярів, яка пов'язана з рівнем інформаційної забезпеченості ситуацій вибору; ціннісною ієрархією особистості, статусом екологічних і коеволюційних цінностей у цій ієрархії; сформованістю відчуття причетності до екологічних проблем; характером традицій і звичок ставлення до об'єктів природи і їх використання; умінням виокремлювати екологічні аспекти і споживання; умінням приймати екологічні рішення в повсякденні обґрунтовано й обдуманно; наявністю практичних навичок і досвіду діяльності у довкіллі; сукупністю суспільних досягнень у виробничій, суспільній, духовній сфері, що забезпечують рівень екологічної безпеки. Для опитування використано анкету «Моє ставлення до природи», яку створено за матеріалами Анацької, Левківської, Лозовської, Михайлюк, Пруцакової, Пустовіт, Логінової (Анацька, 2016; Левківська, 2015; Лозовська, 2018; Михайлюк, 2015; Пруцакова, Пустовіт, & Логінова, 2019) в авторському вдосконаленні – 75 % (5-6 класи), яка складалася з 9 питань за тематичними блоками: ранжування ціннісних пріоритетів школярів (запитання 1-3); виявлення ціннісних характеристик рівня сформованості екологічної компетентності школярів (запитання 4-8); виявлення ціннісних засад формування особистості через наявні та/або бажані риси характеру (запитання 9). До участі в опитуванні було залучено школярів – учнів 5 (249 осіб) та 6 (113 осіб) класів експериментальних закладів загальної середньої освіти відповідно до укладених лабораторією позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України угод про творчу співпрацю.

Ранжування ціннісних пріоритетів школярів здійснювалося через оцінювання відповідей 362 учасників у балах від 1 (найменш значуще для вас) до 6 (найбільш значуще для вас), за що вони цінують природу (рис. 1). Відповіді

розподілилися таким чином: найбільше опитаних – 162 (44,7 %) головну цінність убачали в тому, що природа – це єдине і незамінне середовище життя; 103 (28,5 %) – її спроможність давати людині гриби, ягоди, інші продукти харчування, деревину тощо; 38 (10,5 %) – джерело натхнення, творчості. Натомість лише 2 учні (0,5%) вибрали таку здатність природи, як давати уявлення про прекрасне; 28 (7,8 %) – сприяти загартуванню організму, оздоровленню; 29/7,9 % – бути джерелом знань. Під час відповіді на друге запитання пропонувалося розставити бали від 1 до 9 характеристикам, що відображають інтерес до природи (рис. 2). Школярі таким чином дали відповіді на це запитання: 86 (23,7%) учнів визначило найважливішим пріоритетом відкриття чогось нового, набуття нових знань; по 48 (13,2%) респондентів – допомогу в охороні природи, стільки ж – збирання квітів, ягід, грибів, риболовлю, а також – купання, ігри, відпочинок. Зі свого боку 28 (7,9%) опитаних ствердили, що природа допомагає краще зрозуміти самого себе; по 27 (7,9%) школярів вибрали дослідницьку діяльність у природі та як місце спілкування з друзями, а 26 (7,3%) із них – отримання натхнення, насолоди, позитивних емоцій. Найменш значущим (9 осіб, 2,5%) виявився інтерес щодо малювання природи.

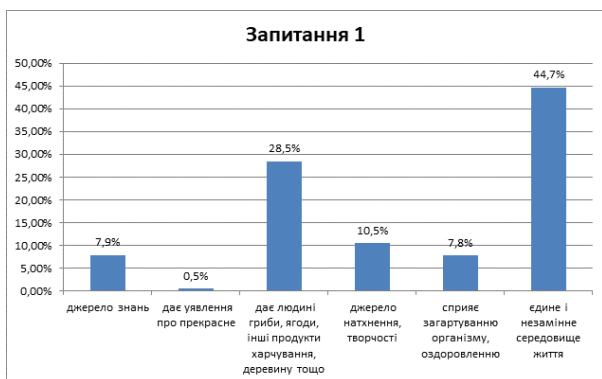

Рис. 1. Ранжування ціннісних пріоритетів школярів за відповідями на 1 запитання анкети

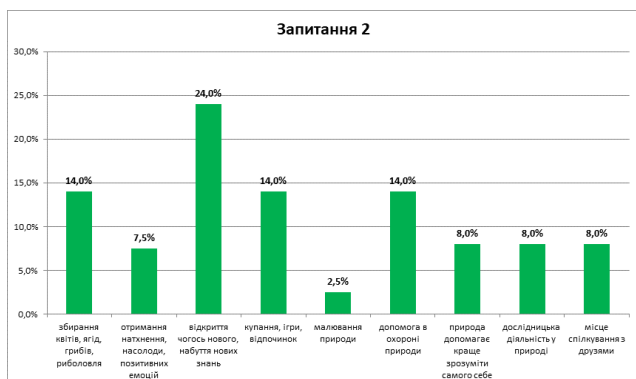

Рис. 2. Ранжування ціннісних пріоритетів школярів за відповідями на 2 запитання анкети

Третє запитання передбачало оцінювання перерахованих справ у балах від 1 до 9 залежно від значущості особисто для опитуваних (рис. 3). Найбільша кількість респондентів – 86 (23,7%) учнів – найважливішим визначили догляд

за хатніми улюбленцями – тваринами (або квітами); 76 (21%) осіб – дослідження стану води в найближчій водоймі; 59 (14,8%) школярів – туристичні походи. По 37 (10,5%) опитаних віддали перевагу виготовленню шпаківні (годівниці) та читанню книг про природу, а 27 (7,9%) – прибиранню сміття в найближчому сквері. Найменш значущим було визначено екскурсію екологічною стежиною – 7 (2%) осіб; випуск стіннівки, оформлення стенду на екологічну тематику, участь у конкурсі малюнка «Природа і фантазія», екологічному театрі, агітбригаді тощо – 9 (2,6%) опитаних; роботу на присадибній ділянці (дачі) – 19 (5,3%) респондентів. Для виявлення ціннісних характеристик рівня сформованості екологічної компетентності школярам пропонувалося підкреслити вислови, які найбільше характеризують їх (рис. 4). Відповіді на 4 запитання блоку вибіркових запитань розподілилися таким чином: найбільше респондентів –181(50%) обрали тезу «Я не завжди знаю, наскільки шкідливі мої дії для природи, хоча іноді над цим замислююся»; 161 (44,7%) – «Мої дії не зашкоджують природі. Перш ніж щось зробити, я завжди замислююся над тим, чи не спричиню своїми діями шкоду природі»; 20 (5,3%) – «Я майже не замислююся над тим, наскільки мої дії шкідливі для природи, оскільки вважаю, що від однієї людини нічого не залежить». Пропонований варіант відповіді «Мені байдуже, проблеми природи мене не турбують» не вибрав жодний учень.

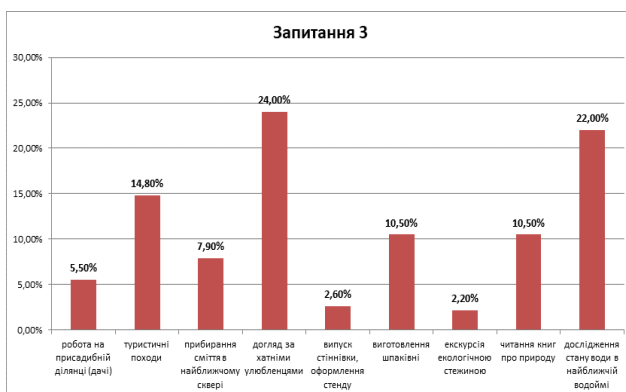

Рис. 3. Ранжування ціннісних пріоритетів школярів за відповідями на 3 запитання анкети

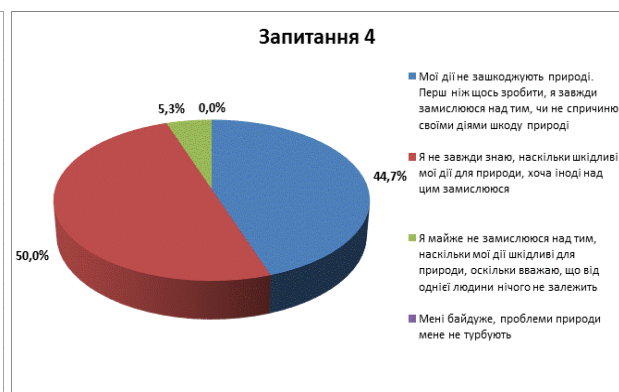

Рис. 4. Виявлення ціннісних характеристик рівня сформованості екологічної компетентності школярів за відповідями на 4 запитання анкети

П'яте запитання щодо можливого впливу на інших засвідчило такі результати (рис. 5): 185 (51,2%) опитаних відповіли так: «Іноді я можу пояснити іншому, що його дії шкодять природі»; 114 (31,6%) – «Тим, хто шкодить природі, я завжди намагаюся пояснити або на власному прикладі показати, як діяти, поводитися, щоб природа не постраждала»; 53 (14,6%) – «Якщо я й бачу негативні вчинки стосовно природи, то не зроблю зауваження, бо це не допоможе»; 10 (2,6%) – «Я не звертаю уваги на дії інших стосовно природи, для мене це не важливо».

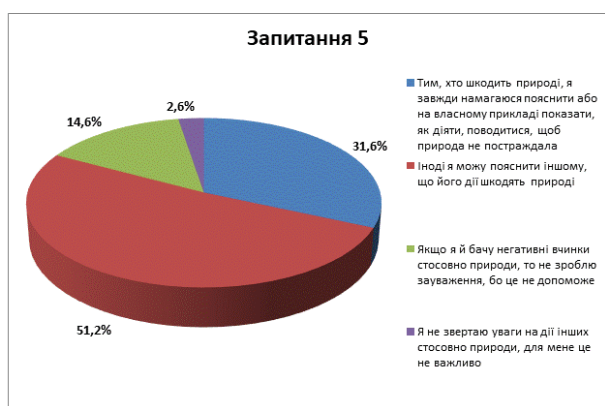

Рис. 5. Виявлення ціннісних характеристик рівня сформованості екологічної компетентності школярів за відповідями на 5 запитання анкети

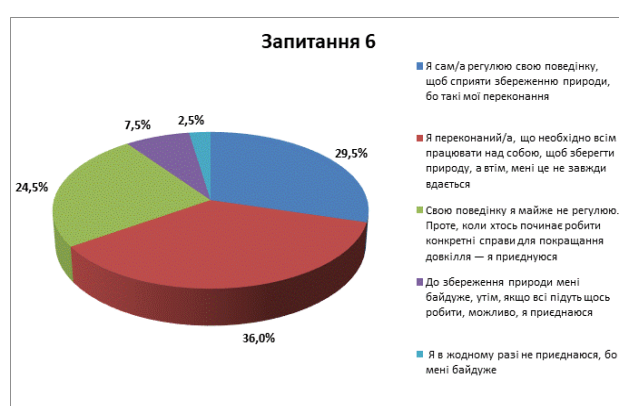

Рис. 6. Виявлення ціннісних характеристик рівня сформованості екологічної компетентності школярів за відповідями на 6 запитання анкети

Шосте запитання щодо регулювання поведінки – власної та інших – репрезентувало такі результати (рис. 6): найбільша кількість учнів – 130 (36%) вибрали відповідь: «Я переконаний/а, що необхідно всім працювати над собою, щоб зберегти природу, а втім, мені це не завжди вдається»; 108 (29,5%) – «Я сам/а регулюю свою поведінку, щоб сприяти збереженню природи, бо такі мої переконання»; 87 (24,5%) – «Свою поведінку я майже не регулюю. Проте, коли хтось починає робити конкретні справи для покращання довкілля – я приєднуюся». Натомість 28 (7,5%) вибрали таку відповідь: «До збереження природи мені байдуже, утім, якщо всі підуть щось робити, можливо, я приєднаюся», а 9 (2,5%) – «Я в жодному разі не приєднаюся, бо мені байдуже».

Виявлення ціннісних засад формування особистості через наявні та/або бажані риси характеру здійснювалося за допомогою розв'язання проблемних

ситуацій. Так, у сьомому запитанні (рис. 7) було дано завдання в наведеній ситуації обирати один варіант відповіді або запропонувати власний: «До твоєї кімнати залетів джміль. Ти знаєш, що ця комаха боляче жалить, проте приносить багато користі у природі. Що ти робитимеш і чому?». Відповіді респондентів розподілилися таким чином: 246 (68%) – випущу джмеля, бо кожна жива істота має право жити; 78 (21,5%) – випущу, бо лише джмелі запилюють конюшину; 38 (10,5%) – скористаюся балончиком з речовиною, що вбиває комах. Запитання восьме (рис. 8) – у наведеній ситуації оберіть один варіант відповіді або запропонуйте власний – ставило таке проблемне завдання: «Повертаючись зі школи, ти помічаєш, що двірник укотре гарно прибрав подвір'я – жодного клаптика паперу чи поліетилену. Куди й поділися пластикові пляшки, поламани іграшки. Аж ось де все: сміття разом з осіннім листям згорнуто у великі купи. А ввечері повітря наповнюється їдким димом від палаючого сміття. Як ти учиниш і чому?».

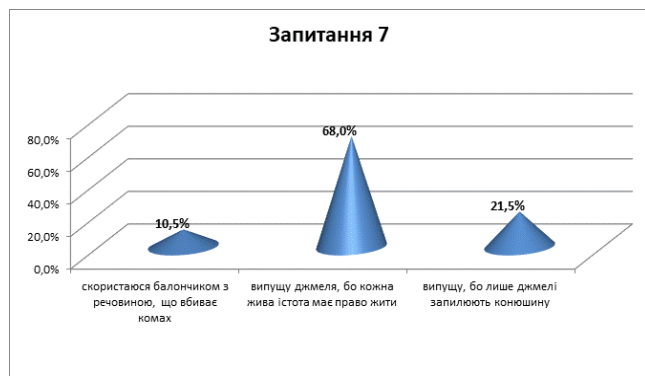

Рис. 7. Виявлення ціннісних засад формування особистості через наявні та/або бажані риси характеру школярів за відповідями на 7 запитання анкети

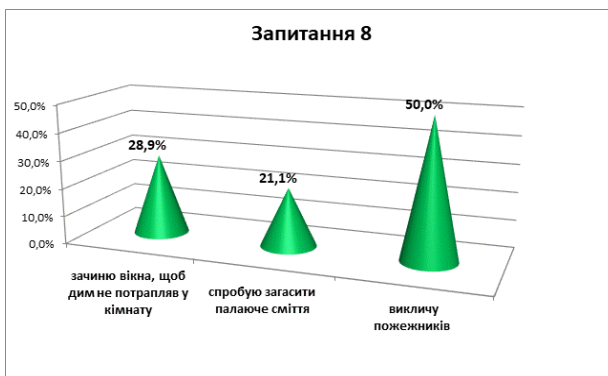

Рис. 8. Виявлення ціннісних засад формування особистості через наявні та/або бажані риси характеру школярів за відповідями на 8 запитання анкети

Респонденти знайшли такі вирішення проблеми: 181 (50%) найдоцільнішим уважали виклик пожежників; 105 (28,9%) необхідним припускали зачинити вікна, щоб дим не потрапляв у кімнату; 76 (21,1%) вважали доречним спробувати загасити палаюче сміття.

Дев'яте запитання стосувалося безпосередньо виявлення ціннісних засад формування особистості через наявні та/або бажані риси характеру через відповідь на запитання: «Які риси характеру передусім Ви хотіли б виховати в

себе?» (рис. 9).

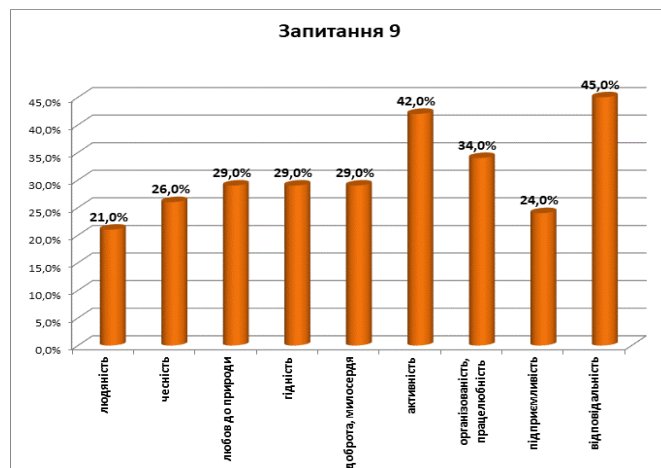

Рис. 9. Виявлення ціннісних засад формування особистості через наявні та/або бажані риси характеру школярів за відповідями на 9 запитання анкети

Відповіді учнів розподілилися таким чином: найбільша кількість школярів вибрали відповідальність (163/45%), на другому місці – активність (152/42%), на третьому – організованість, працелюбність (123/34%). Далі з однаковою кількістю три риси характеру: любов до природи; доброта, милосердя; гідність – по 105 (29%). 94 (26%) вибрали чесність; 87 (24%) підприємливість; найменше – людяність – 76 (21%).

Застосування анкетування школярів як методу дослідження аксіологічних засад формування екологічної компетентності школярів визначило такі основні положення. Ранжування ціннісних пріоритетів школярів засвідчило перевагу практично-прагматичних мотивів безпосередньої взаємодії школярів із природою, що виявилось у виборі ними відповідей щодо головної цінності природи, а саме: як єдиного і незамінного середовища життя, а також її спроможності давати людині гриби, ягоди, інші продукти харчування, деревину тощо. Хоча інтерес до природи значна частина респондентів ототожнила з найважливішим пріоритетом відкриття чогось нового, набуття знань, однак, чимало школярів зацікавленість природою обмежила збиранням квітів, ягід, грибів, риболовлю; а також – купанням, іграми, відпочинком, що також є переважанням споживацького й споглядального ставлення до природи. Запитання анкети, яке передбачало оцінювання перерахованих справ залежно

від значущості особисто для опитуваних, також репрезентувало певні проблеми, пов'язані з організацією освітнього процесу, а саме: учні не використовували екскурсію екологічною стежиною (навіть не знають, що це таке), їх не залучали до випуску стіннівок, оформлення стендів на екологічну тематику, вони не брали участі в конкурсах малюнків «Природа і фантазія», екологічних театрах, агітбригадах тощо; мала кількість опитаних працювала на присадибній ділянці, що унеможлиблює первинний досвід співдії з природою. Запитання щодо виявлення ціннісних характеристик рівня сформованості екологічної компетентності школярів підтверджують актуальність дослідження, оскільки найбільша кількість опитаних підтвердила їхнє незнання шкідливості власних дій для природи, хоча третина з них перш ніж щось зробити замислюється над тим, чи не спричинить це шкоду природі. Запитання щодо можливого впливу на інших засвідчило небайдужість переважної частини респондентів та їхню ініціативність щодо намагання пояснити іншим шкідливість їхній дій природі, однак, є чимала група учнів, яка вважає робити зауваження недоцільним, оскільки це не допоможе, або й узагалі не звертають уваги на дії інших стосовно природи, бо для них це не важливо. Відповіді на запитання щодо регулювання поведінки – власної та інших – засвідчили небайдужість переважної частини опитаних через їхню переконаність у необхідності працювати над собою для збереження природи та самокритичність з приводу того, що їм не завжди це вдається. Відповіді на запитання щодо регулювання поведінки також означили ще одну проблему – відсутність ініціативності, пасивність, інертність школярів, оскільки вони вибрали відповідь, яка засвідчує їхню байдужість до необхідності збереження природи, однак, за умови активності однолітків, можливо, також приєднуються. Виявлення ціннісних засад формування особистості через наявні та/або бажані риси характеру, здійснене за допомогою розв'язання проблемних ситуацій, зокрема із джмелем, підтвердило гуманізм школярів, переважна частина яких ствердила тезу про право на життя кожної живої істоти на землі. Проблемне запитання щодо багаття зі сміття посеред двору означило проблему відсутності знань із

валеології, безпеки життя, оскільки четверта частина опитаних вважала доречним спробувати загасити палаюче сміття самотужки. Ціннішим з точки зору аксіологічних засад формування екологічної компетентності школярів є запитання щодо наявних та/або бажаних рис характеру. Досить неочікуваним був результат вибору учнів щодо найнижчого показника риси характеру – людяність. Натомість сучасне покоління центеніалів засвідчує свою потребу у відповідальності, активності, організованості, працелюбності тощо.

Отже, можемо констатувати недостатні знання школярів про навколишнє середовище, несформованість навичок впливу (практичної діяльності) на нього, що призводить до нездатності й неготовності діяти так, щоб наносити навколишньому середовищу щонайменшої шкоди. Відповідальність за стан довкілля формується, якщо особистість усвідомлює власну причетність до забруднення та збереження довкілля, що можливе лише за умови оволодіння екологічними знаннями та умінням оцінити свої можливості впливу на навколишнє середовище (як позитивного, так і негативного). А бажання екологічно компетентної особистості спричинити щонайменшу шкоду довкіллю обумовлюється сформованістю в неї високого рівня екологічної культури, атрибутом якого є ставлення до природи як до універсальної цінності. Саме ціннісне ставлення до природи спонукає вибір природобезпечного стилю діяльності в довкіллі. Тож украй необхідним вважаємо формування ціннісних регуляторів взаємодії людини і природи.

Список використаних джерел

1. Анацька, Н. (2016). *Екологічна освіта: знання і життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини*. Київ.
2. *Науковий та педагогічний супровід сталого розвитку: Дискурс 2019*. (2019). Суми: «Вінниченко М.Д.».
3. Левківська, К. (2015). *Ціннісні засади діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів України*. Житомир.
4. Лозовська, І. (2018). *Екологічне виховання старшокласників у процесі профільного навчання в ліцеї-інтернаті*. Луцьк.
5. Михайлюк, С. (2015). Аксіологічні основи екологічної етики. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*, 754-755.
6. Пруцакова, О., Пустовіт, Н., & Логінова, А. (2019). Особистість у гармонії з природою. *Методичні рекомендації*. Кропивницький: Імекс-ЛТД.
7. Пустовіт, Н., Колонькова, О., Пруцакова, О. (2014). *Формування екологічно доцільної поведінки школярів. Науково-методичний посібник*. Кіровоград: Імекс-ЛТД.